

Головне управління освіти і науки
Івано-Франківської обласної державної адміністрації
Івано-Франківський обласний
еколого-натуралістичний центр учнівської молоді

Серія
"Біоетика"

Випуск 2

Біоетика для дітей

Івано-Франківськ
2011

Підготували

Г.В.Шинкарук – завідувачка відділу біології
Івано-Франківського обласного
еколого-натуралістичного центру учнівської молоді

С.Б.Шпуляр – методист Івано-Франківського
обласного
еколого-натуралістичного центру учнівської молоді

*У методичному посібнику вміщено цикли
занять дітьми дошкільного та молодшого
шкільного віку з біоетики.*

*Для вихователів дошкільних закладів,
педагогів загальноосвітніх та позашкільних
навчальних закладів.*

Відповідальна за випуск

Т.В.Гудзик – директор Івано-Франківського
обласного
еколого-натуралістичного центру учнівської молоді

Для того, щоб зрозуміти, що у тварин є душа,
треба самому мати душу.

Альберт Швейцер

ВСТУП

Філософи визначають етику як думку про іншого, турботу про іншого; це життєва позиція прямо протилежна жорстокості, егоїзму. Великий гуманіст минулого століття Альберт Швейцер вважав, що людина стане етичною тільки тоді, коли життя як таке, життя тварин і рослин буде для неї таким же священним, як і життя інших людей. Виховання у підростаючого покоління саме такої життєвої позиції – це і є якісно новий підхід до виховання екологічної культури, оснований на гуманістичних принципах ставлення до природи.

У випусках серії “Біоетика” вміщено цикли занять з дітьми різних вікових категорій. Кожне з цих занять може стати основою для проведення виховного заходу в дитячому садку, школі, збагатити подання матеріалу в процесі викладання біології. Творчий підхід до поданої інформації допоможе педагогам у створенні факультативів, гуртків з біоетики, об'єднати дітей у клуби з біоетики.

Іншим важливим завданням біоетики є передбачення та запобігання небажаним наслідкам, пов'язаним з реалізацією наукових розробок в галузі репродуктивних технологій, генної інженерії, трансплантації органів, клону ванні, використанні стовбурових клітин і генетично-модифікованих організмів. Здобуткам науки в цих галузях та обговоренню морально-

етичних проблем, що постають перед людством, будуть присвячені наступні випуски серії.

Заняття 1. Бажання собаки також важливі.

РОЗПОВІДЬ.

Про собаку часто говорять: «Він – наш член сім'ї». чи можна так сказати? Це правильно? Собака з вигляду несхожий з людиною - бігає на чотирьох ногах, кудлатий... А давайте поміркуємо, що спільного у людини з собакою. Чи може собака відчувати як людина: засмучуватися, радіти, відчувати біль? Так, звичайно. Ви можете навести приклади, від чого собака радіє (їжа, прогулянка, прийшов господар), що його лякає чи засмучує (сердитий господар, злякався великого собаки, поранив лапу, боляче вдарили каменем). Собака може закричати, затанцювати від радості, заплакати від болю точно так само, як і ми з вами.

А чи є у собаки розум? А як же! Він прекрасно знає розпорядок дня, знає настрої господаря, може навчитися робити багато речей: виконувати команди, приносити ти речі, вартувати дім та багато іншого. Але деколи, коли йому наказують щось, особливо коли це робить дитина, він не розуміє. Чи це відбувається тому, що собака дурний? А може, сама дитина, не вміє пояснити собаці, чого вона від нього хоче? А ви самі знаєте собачу мову? Тоді чому ж ви вимагаєте, щоб собака одразу вас розумів? Зверніться до нього на його собачій мові, якщо ви такі розумні. А що собака вам відповідає, коли ви йому наказуєте, вам зрозуміло? Так хто з вас розумніший?

Собака так само, як і ви, знає, що справедливо, а що – ні. Якщо ви грубо з ним поводитися, не даєте робити йому те, що особливо йому подобається: коли хочеться погуляти – вийти з ним на вулицю, коли він стомився – залишити його в спокої, коли водите його на повідку – дати понюхати особливо цікаві для нього місця (там, де гуляти інші собаки). Якщо ви такий поганий, неухажний власник собаки, він буде сумним, його життя буде нудним і нецікавим. Якщо ви любите свого чотиринового друга, ви будете до нього уважно придивлятися – що б йому зараз хотілося?

Не слід думати, що ваші бажання – це найголовніше. Бажання собаки також дуже важливі. Його ж називають членом сім'ї? А бажання всіх членів сім'ї важливі. І ще: собака не може сказати, як люди: я дуже хочу ось це, мені дуже хочеться туди, а ось цього я не хочу робити. Людина має здогадатися сама, що собаці хочеться, а чого – ні. Можна бути незлою людиною, і все ж мучити собаку, заставляючи його робити те, чого він не хоче або не в змозі в даний момент.

А як приємно, коли тварина щаслива! Який веселий та жвавий собака у власника, котрий розуміє його, уважний до нього. Такий собака любить свого господаря більше за все на світі і буде вірний йому до смерті.

Собака у всьому поводить себе точно, як людина: любить добре поїсти і поспати, любить гуляти і зустрічатися із собі подібними, любить і захищає своїх дітей і друзів. Собака позіхає, зітхає, кашляє, чхає, як людина, любить гратися, а деякі собаки люблять музику і «співають» під музику. Собака ніколи не зробить зла людині, з котрою живе поряд – своїх, вважає собака, не можна ображати. Якщо людина не хоче бути гіршою за свого собаку, вона теж не повинна ображати його: робити боляче, лякати, позбавляти задоволення. Наприклад, ви гуляєте з собакою на повідку, і йому захотілося обнюхати кущик, що росте збоку: хтось проходив тут раніше і залишив свої сліди. Для собаки важливо знати – хто це був, для нього запахи – найцікавіша книга! Ви дозвольте йому підійти і обнюхати цікаве місце, а не тягніть його з криком далі. Собаку не можна бити ні в якому разі.

БЕСІДА.

- У вас є вдома собака. Розкажіть про нього. Чи любиш ти його? За що? А він тебе? За що? Що ти зробив собаці хорошого?
- Чи можна заводити собаку як іграшку, погратися з ним і викинути?
- Чи розуміє собака ставлення до себе?
- Чи може думати собака? Відчувати?
- Чи можна бити собаку? Дражнити? Лякати?
- Що спільного між людиною і собакою?
- Що в собаці цінного?
- Чи є різниця між собакою та річчю?
- Чи є у людини обов'язки перед собакою?
- Чи може собака розуміти людину? Чи може людина розуміти собаку?
- Чи може собака цінувати ставлення до себе?
- Чи є у собаки потреби, як у людини? Чи мусимо ми задовольняти ці потреби?
- Якщо собака не може говорити, то чи означає це, що він не може нічого відчувати і розуміти? Доведіть це.

ІГРИ.

1. Ігри з масками або ляльками. Вчитель пропонує дітям виготовити вдома маску своєї собаки чи просто собаки, чи приготувати ляльку, котру можна надягати на пальці, з головою собаки. Дві такі ляльки чи маски можуть побудувати діалог про те, як їм живеться у своїх власників, як до них

ставляться, як вони самі ставляться до господарів. Інший вид діалогу – між будь-ким з дітей та маскою собаки; собаку також розпитують про життя, господарів та інше. Ляльки можуть поскаржитись на погане до них ставлення людей і оголосити заяву: якого б ставлення до себе їм хотілося б. Цю заяву можна написати на окремому аркуші паперу та повісити на стіну. Наприклад : «Нас ніколи не можна бити», «Господарі повинні турбуватися про своїх собак завжди».

2. Гра «лист». Всі діти в класі пишуть листа від імені свого собаки іншому собаці. В листі вони скаржаться на своє життя, або навпаки хвалять його. Описують, що їм подобається, або чого їм не вистачає.

3. Діти можуть намалювати свого собаку. Малюнок може бути тематичним, наприклад, «Улюблена гра мого собаки», «місця, де собака відпочиває і їсть».

4. Учні відповідають на питання, як можна розповісти про свої почуття без слів. Учні пишуть на дошці назви почуттів: радість, подив, страх та ін.; розповідають, як людина може висловити ці почуття без слів. Потім складається список почуттів, які можуть бути у тварин, в тій же послідовності. Обидва списки порівнюються і робиться висновок – які емоції для людини і тварин є спільними. Потім діти розповідають, як тварини можуть передавати свої емоції, думки. Як вони говорять про те, що їм болить. Діти малюють плакат «Почуття тварин», де ці відчуття перераховуються.

5. Учні складають список дій, однакових для людини і тварин: спить, їсть, позіхає, чухається, мисться, дивиться у вікно, плаває, слухає музику тощо. Виявляється, що собака може робити дуже багато з того, що може робити в житті людина.

Заняття 2. Живе є дорогоцінним.

РОЗПОВІДЬ.

Чому нам так важливо знати – що є живим, а що – неживим? Метелик схожий на пелюстку квітки – але чи є різниця між ним і пелюсткою? А квітка схожа на камінчик з прожилками – але чи є різниця між ними? Відмінність є і дуже велика. Все живе відрізняється від неживого тим, що живе – відчуває.

Рослини відчують світло, промені сонця, повертаються до нього. Рослини страждають від шуму, вібрації - тому дерева вздовж доріг почувують себе не дуже добре. Рослина живиться, п'є, росте, вона живе якийсь час і вмирає. Ця властивість – жити і відчувати – чудова. Неможливо

створити рослину штучно. Вона, так, як і людина, неповторна. Життя – особливий дорогоцінний дар, котрий треба берегти.

Тварини – і людина серед них – це інша, більш складна форма живого. Тварини не тільки відчують, але і розуміють. Тварини відчують, як і людина, біль. Навіть прості істоти – комахи – можуть переживати біль, якщо ви необережно візьмете їх в руки, пошкодите їм крильця, тільця, не кажучи вже про таких тварин, як домашні тварини, звірі. Вони, як і ми, відчують радість і горе, страх і задоволення, тому їх життя так само дорогоцінне, як і життя людини.

БЕСІДА.

- Хто може рости?
- Хто може харчуватися?
- Хто може відчувати?
- Хто може розуміти?
- Хто може страждати і радіти?
- Чи є відмінність між стражданнями і радістю людини і тварин?

Заняття 3. Зима наступає.

РОЗПОВІДЬ.

Осінь – це час підготовки до зими. Взимку тваринам важко знайти корм, рослинам холодно, тому і ті, і інші готуються до зими. Рослини скидають листя (окрім хвойних, пояснити, чому), а тварини або готуються до зимового сну, або запасують їжу на зиму. А деякі тварини – перелітні птахи – відлітають далеко, за море в теплі краї і переживають там зиму, щоб навесні знову повернутися в рідні краї.

Деякі птахи: ворони, галки, горобці, синиці – нікуди не відлітають, шукають собі корм зимою, незважаючи на сніг. Але їм дуже нелегко це зробити. Щоб вони не загинули від голоду взимку, в лісі вони мають знайти плоди горобини, глоду, різних трав, насіння дерев. Людина повинна намагатися залишати на зиму корм для птахів: не обривати всі плоди з кущів, розвішувати штучні годівнички з насінням, крихтами хліба. Коли птах поїв, йому набагато легше пережити холод.

БЕСІДА.

- Для кого дозрівають плоди, ягоди в лісі?
- Хто ними повинен користуватися?
- Чому доводиться деяким птахам відлітати на зиму?

- Що їдять птахи взимку?
- Як може людина допомогти птахам?

ІГРИ.

1. Рольова гра: різні «птахи» розповідають про себе – що вони роблять восени – відлітають чи залишаються і чому.

2. Гра: учні складають список того, що потрібно птахам і звірам взимку: їжа, нора, захист від ворогів тощо. Діти пояснюють, наскільки ці речі важливі для тварин. Вони обговорюють питання – чи має право тварина одержати все це для того, аби вижити? Учні складають список речей, на котрі тварини мають право. Як підсумок, діти малюють плакат «Ми захищаємо право тварин на життя».

Заняття 4. Бережіть свого собаку.

РОЗПОВІДЬ.

Ви часто можете бачити господаря чи сім'ю, які кудись поспішають вулицями міста, а позаду, на віддалі, за ними біжить собака. Але не скрізь можна спускати собаку з повідка. Якщо ви живете в місті, то, заради безпеки собаки, ви мусите постійно тримати його на повідку в тих місцях, де на нього може наїхати машина: поряд з вулицею, де їздять автомашини, при переході через вулицю. Навіть якщо до цього собака і йшов поряд дуже спокійно, то, побачивши іншого собаку на іншому боці вулиці, він може кинутися до нього, не відчувуючи небезпеки. Дуже багато собак гинуть під колесами машин, залишаються каліками з перебитими хребтами. Якщо ви любите свого собаку – ніколи не ризикуйте його життям. Це жорстоко і нечесно по відношенню до собаки. Запобігайте нещасним випадкам з вашим собакою.

Якщо собаку везуть в транспорті, то він теж повинен бути на повідку – багато собак губляться саме в транспорті, відстають від власника. А в метро взагалі небезпечно возити собак. Багато собак залишаються скаліченими, коли лапи їх потрапляють між гребінками ескалатора при сході з нього. Тому поява з собаками в метро заборонена.

Собаки завжди готові захищати свого господаря навіть ціною власного життя. А чи ви готові захищати в будь-яких обставинах свого собаку?

Власник несе велику відповідальність за свою тварину. Слід навчити тварину правилам правильної поведінки в місті, аби не наражати себе на небезпеку, не нашкодити іншим тваринам і не заважати людям.

Не можна, щоб ваш собака ганявся за кішками, не можна дозволяти йому голосно гавкати рано вранці та пізно ввечері, бруднити в домі чи біля дому. Якщо собака залишила бруд на доріжці, слід його прибрати. На ошийнику собаки має бути жетон з адресою чи телефоном власника на випадок, якщо собака загубиться, і той, хто знайшов його, захоче повідомити власнику.

Турбота про здоров'я собаки – це також і правильне харчування. Собаці шкодять гастрономічні продукти: сир, ковбаса, гостра, солена їжа, солодка, копчена, смажена, консервована їжа. Намагайтесь давати собаці сиру чи варену їжу, краще без солі, додавайте сирі овочі та фрукти. Від неправильної їжі собаки починають хворіти: чухатися, виривати шерсть, у них можуть розвинутися серцеві, пухлинні захворювання. Пташині кістки часто ранили шлунок та кишечник собак, особливо породистих, тому їх не слід давати собакам. І завжди у собаки повинна стояти вода для пиття, бо собака може захотіти пити раптово, як і ми з вами.

Розповідь щеняти «Що мені треба»:

- Не залишатись довго одному, бути постійно з людиною та іншими тваринами;
- Отримувати свіжу їжу щодня декілька разів, мати завжди чисту воду;
- Мати свою постіль з ковдрою, в спокійному місці, не на проході чи протязі, краще кошик, аби можна притулитись спиною;
- Мати власні іграшки – м'ячик, гумову кістку чи іншу гумову іграшку;
- Мене треба обтирати і розчісувати щодня;
- На моєму ошийнику має бути номер телефону чи адреса господарів – куди можна буде повідомити, якщо я загублюсь...

БЕСІДА.

- У кожної людини є свої обов'язки. Хто відповідає за харчування у вашій сім'ї? За придбання одягу? За дім?
- За що відповідаєш ти? Які твої обов'язки?
- Які твої обов'язки по відношенню до тварин, які є у вас в домі?
- Що означає: бути чесним по відношенню до свого собаки?
- Як можна вберегти собаку від нещастя?
- Як краще годувати собаку?
- Як поводитись з собакою в транспорті?

ГРИ.

1. Рольова гра: «Здавання прав на водіння собаки по вулиці». Один з учнів – той, що «здає на права». Інші учасники гри задають йому питання, як він повинен поводитися з своїм собакою в різних

ситуаціях (при наближенні до проїжджої частини вулиці, при появі кішки, великої собаки і ін.). потім обране журі вирішує питання, чи присудити йому права.

2. Рольова гра «Кращий господар». Один чи група учнів зображує власника щеняти, котрого збирається передати іншому власнику і вирішує, хто з дітей найбільше підходить для цього. Кожен з претендентів на власника розповідає, як він буде утримувати його, і що хорошого зробить для нього.
3. Учні складають список потреб людини і тварини і порівнюють їх, обговорюють, як ці потреби задовольняються – добре чи погано (по відношенню до тварини).
4. Учні розповідають, як в їх сім'ї задовольняють потребу тварини в ласці. Можна вести розповідь від імені самої тварини.
5. Учні складають список для собаки і для kota, як жити в місті (не переходити дорогу без повідка, не кидатися на людей та на інших тварин).

Заняття 5. Про повітря та воду.

РОЗПОВІДЬ.

Всі тварини, і людина також, не можуть жити без повітря. Навіть рослини дихають – з допомогою свого листя. Якщо повітря забруднене, і тварини, і людина, починають погано себе почувати, хворіють. Чому повітря може бути забруднене? Це стається через шкідливі гази, які випускають машини, фабрики та заводи.

Вода потрібна всім; без води всі живі істоти – рослини, тварини, людина можуть прожити значно менше часу, ніж без їжі. Від спраги людина і тварини страждають значно сильніше, ніж від голоду. Якщо ми з вами утримуємо тварин, ми повинні дуже уважно стежити за тим, щоб у них завжди була вода для пиття. Вода для пиття повинна бути чистою, без шкідливих домішків. Тому так важливо, щоб заводи і фабрики не отруювали воду в ріках та озерах, не скидали туди свої стічні води.

Вода необхідна нам не тільки для пиття – ми все миемо з допомогою води, купасмося в ній. І тварини, і птахи теж дуже люблять купатися. Подивіться, з яким задоволенням купаються в калюжах голуби, горобці та інші птахи. Але є ще тварини, для котрих вода замінює повітря. Це риби, раки, моллюски; для них забруднення води настільки ж страшне, як для нас забруднення повітря – їм стає нічим дихати, коли у воді є шкідливі речовини.

Говорять, що вода – основа життя на землі. І для всього живого дуже важливо, аби вода була чистою. А забруднюють воду не тільки фабрики і заводи. Забруднюється вода при використанні хімікатів для миття, прання. Пральні порошки, порошки і рідини для чищення, хімічні добрива для городу і квітів – це дуже шкідливі речовини, від котрих гинуть живі істоти. Коли ми виливаємо ці речовини в раковину, вони потрапляють в землю, просочуються глибоко в ті шари землі, де протікають підземні ріки, що живлять нас водою. Хімікати потрапляють в озера й ріки, їх забирає водою в моря і океани, і вони накопичуються там. Потроху їх стає все більше у воді. Тому треба перестати користуватися хімікаліями для прання, чищення, для удобрення, щоб наша земля не стала цілком отруєною ними, щоб не загинули дикі і домашні тварини, птахи і комахи.

Земля виробляє багато, але не нескінченно багато всяких продуктів: плодів, ягід, грибів, різних рослин. А населення землі дуже велике. І людина не повинна забувати і про інших жителів планети - тварин. Вони теж повинні бути ситі. Тому люди, які люблять тварин, піклуються про природу і про інших людей, не намагаються забрати собі всього побільше у природи.

Людині насправді не потрібно всього дуже багато. Людей постійно мучить жадібність або страх, що їм не дістатся найкраще. Люди звикли без потреби користуватися речами, викидати їх майже одразу. Скільки матеріалу витрачається на красиві упаковки, які потім викидаються й засмічують природу! Деякі люди люблять недоїдати їжу, залишаючи на тарілці хорошу їжу, на приготування якої витрачено багато праці інших людей, їжу, яка не дісталася тваринам, яка допомогла б їм прожити без голоду: фрукти, вироби із зерен, горіхи і гриби, - їжа для багатьох птахів і звірів. Вміти жити, обходячись без зайвого, важливо і для того, щоб зробити природу чистішою.

Найбільше природу забруднюють підприємства промисловості. Виготовляючи машини, одяг, взуття, різні предмети побуту, вони викидають шкідливі відходи в природу - в землю, у воду, і вода і повітря навколо нас стають шкідливими, отруєними. Але для кого підприємства - заводи і фабрики - намагаються побільше випустити виробів? - Для нас же з вами. І виходить, чим більше вони намагаються зробити для нас нових виробів, тим сильніше отруюють вони повітря і воду, без яких ми не можемо жити.

А якщо спробувати змусити їх виробляти менше? Закрити частину заводів, щоб допомогти природі очиститись? Для цього кожен з нас повинен постаратися менше використовувати речей: не купувати непотрібних дрібничок, нескінченної кількості суконь, іграшок, особливо тих, що швидко викидаються. Так ми будемо самі собі очисцати навколишню природу, рятувати себе від хвороб, давати тваринам

БЕСІДА.

- Можна сказати, що свіже повітря й вода повинні бути чистими, тому що це потрібно людині?
- Кому ще вони потрібні?
- Що буде з тваринами і рослинами, якщо буде багато димових труб?
- Чи мають право домашні тварини на чисту воду та повітря?
- Що ти можеш зробити, щоб в річках і океанах вода була чистішою?

Заняття 6. "Ми всі схожі"

РОЗПОВІДЬ.

Тварини бувають дуже різні: візьміть метелика і людину. Але ж людина - теж тварина. Тільки тварина, що навчилась говорити, трудитися, займатися наукою і мистецтвом. Якщо ви порівняєте людину і будь-яку тварину, ви побачите, що в головному вони всі схожі. У всіх однаково влаштовано тіло: голова - наш "центр управління"; тулуб - там всі важливі органи; кінцівки (скільки б їх не було) по боках тулуба, вони служать, щоб ходити, плавати, літати, словом, рухатися, щоб брати предмети, захищатися і нападати. У всіх тварин є покрив на тілі, у кожного свій: шкіра, волосся в одних, наприклад, у людини і домашніх тварин; луска - у риби; твердий покрив - у комах; ніжний пилок - у метеликів.

І всі тварини можуть відчувати - біль і задоволення, радість і страх, всі вони рятуються від небезпеки, шукають їжу, люблять і бережуть своїх дітей.

Тварини можуть і розмовляти. Ви знаєте голоси тварин? Пригадайте: як вони кличуть один одного? Всі тварини вміють покликати іншу тварину, показати їй їжу, попередити про ворога, висловити радість чи прохання. Різниця між тваринами в тому, що одні з них влаштовані простіше, наприклад, метелики. Інші мають більш розвинений розум і почуття, наприклад, риби, жаби - які відчують біль, як і людина. І, нарешті, собака, кішка, мавпа, можуть зрозуміти і відчути все, як і людина.

Якщо ми так схожі: тварини і людина, - можна сказати, що люди - теж тварини? Звичайно можна. Люди навчилися багато чому: будувати будинки, машини, читати книги, літати в космос, але вони так само

влаштовані, як і тварини. Вони стали розумнішими і сильнішими за тварин, але вони створені природою так само, як і тварини. Вони так само народжуються, ростуть, старіють і вмирають, як всі інші тварини.

Те, що тварини такі різноманітні, робить життя на землі особливо прекрасним, багатим. Тварини пристосувалися жити всюди - на землі, у воді і в повітрі. Їх різноманітність форми, покриву - дивують красою: у комах, у риб крильця, луска виблискують, як дорогоцінні камені; крила метеликів, птахів переливаються яскравими барвами, як пелюстки квітів. Але, можливо, найдивовижніше - це тварини з їх пухнастим хутром, розумними очима, тварини, з якими можна подружитися, яких можна любити.

БЕСІДА.

- Що у нас спільного: у людини і у всіх тварин?
- Що у нас відмінного (у двох видів тварин, у людини і будь-якого іншого тварини)?
- Чим прекрасні комахи? Птахи?
- Яких істот ви найбільше любите?
- Чому ви любите саме цих істот?
- Чому можна сказати, що люди - це тварини?

ІГРИ.

- "Конкурс краси" у тварин;
- "Конкурс симпатій" - "Мої улюблені тварини".

Заняття 7. Кішка - розумна тварина

РОЗПОВІДЬ.

Одна з найдавніших домашніх тварин, що жила з людиною тисячі років, кішка. Багато людей люблять котів більше за всіх тварин. Адже кішка - дуже розумна істота. У кішки - незалежність в характері, вона не любить підкорятися людині - і деяким її гордість дуже подобається. Якщо кішка ласкава з вами - значить, вона справді полюбила вас, ви цього заслужили. Якщо кішка не робить того, що вам хочеться, це не означає, що вона дурна: у неї є свої настрій, бажання, і вона не любить насильства над собою.

Чи має право кішка жити, як їй хочеться? А ви, діти, маєте право отримувати те, що вам хочеться: якщо ви голодні - отримати їжу, хочете спати - лягти в ліжко, занудьгували - піти відвідати друзів? А чому тоді кішка, яка все розуміє і відчуває, не має таких же прав? Якщо вам хочеться, щоб кішка любила вас - поважайте її настрій; якщо їй

хочеться поніжитися, вона схоплюється до вас на коліна, погладьте її. Вона, дякуючи, заспіває вам пісеньку - помуркоче від задоволення. Але якщо ви бачите, що кішці не хочеться, щоб її хапали, тягли, притискали, і вона починає розмахувати хвостом, - відразу залиште її. Кішка може вкусити або подряпати. І вона буде права - вона ж попереджала. Спочатку у кішки ворушиться тільки кінчик хвоста - це перше попередження, потім вона починає розмахувати всім хвостом - це вона розсердилась всерйоз. А розлютованої кішки хвіст хльоскає по боках, це означає, що кішка зараз нападе. Кішка не хоче нападати нишком - вона попереджає кривдника по-доброму.

Кішка чудово добре розуміється на настрої людини. Якщо ви зустрічаєте кішку на вулиці, вона не знає вас і насторожується: що це за людина? Погана? Добра? Але варто вам сказати спокійним тихим голосом: "Не бійся, тебе ніхто не образить", кішка зазвичай заспокоюється, навіть іноді говорить "мяу", щоб показати, що вона зрозуміла, що ви хотіли їй повідомити.

"Як розвеселити кішку"

Якщо кішка живе в міській квартирі, вона часто сумує. Адже тварини, як і людина, можуть відчувати нудьгу, страждати від неї. Що треба зробити для кішки, щоб їй не було сумно? Зробіть кішці будиночок для гри - "котячий будинок".

Треба взяти картонний ящик для упаковки радіо або телевізора, вирізати в протилежних "стінах" два великих вікна, щоб кішка могла пролізти крізь них. В середині будиночка з середини "стелі" спустити нитку з прив'язаним папірцем - "мишкою". Кішка буде заглядати у віконця будиночка, з підлоги і з "даху" бити по "мишці" лапою, а іноді й влізати в будиночок. Їй буде весело гратися цілий день. А вам буде приємно спостерігати за задоволеною, радісною кішкою.

Можна виготовити для кішки і ще один пристрій. Кішки люблять гострити кігті на меблях, за це, трапляється, їх карають. Карати, бити тварину, яка ще й не розуміє, за що з нею це роблять, дуже недобре, жорстоко. Можна уникнути покарань і псування меблів, якщо зробити для кішки валик - для гостріння пазурів. Для цього треба звернути з картону товстий циліндр, обмотати його щільно товстим шнуром. Коли пристрій готовий, його ставлять біля стінки і закріплюють, щоб він не падав. Коли кішка підходить до дивана або крісла поточити кігті, її лагідно беруть, ставлять її передні лапи на валик і показують їй, як гострити кігті на ньому. Кішка не повинна боятися вашого саморобного пристрою. Якщо в перший раз вона почне вириватися - відразу відпустіть її.

Каже кошеня: "Що потрібно мені":

- Одержувати їжу декілька разів на день,

- Мати свіжу воду для пиття;
- Мати іграшки: м'ячик, паперову мишку, "котячий будинок";
- Мати пристрій для гостріння кігтів;
- Мати місце, де побігати й пострибати і місце для сну і відпочинку - тепле і спокійне, наприклад, картонний ящик з підстеленою ковдрою.

БЕСІДА.

- За що люди люблять котів?
- Чим її характер відрізняється від характеру собаки?
- Чому кішка буває недовірливою до незнайомих людей?
- Чи ображаєте ви свою кішку?
- Чи любить вона вас?
- Чи можна бити, лякати кішку, виховуючи її?
- Чи розумна кішка?
- Чи заслуговують люди на хороше (чи погане) ставлення кішки до себе?
Хто в цьому винен (якщо погано)?
- Чи може кішка оцінити: гарний ти господар, хороша ти людина?
- Як дізнатися про настрій кішки за її поведінкою?
- Чи можуть кішки нудьгувати?
- Що гарного ви можете зробити для кішки? Як розвеселити її?

ІГРИ.

1. Рольова гра: "собака" і "кішка" розпитують один одного про свої смаки - що люблять поїсти, де поспати, коли люблять гуляти, яких господарів люблять. Одна тварина може скаржитися на господаря, інша - його хвалити.

2. Рольова гра: "Суд тварин". Собаки та коти виступають у ролі суддів поганого господаря. Вони розповідають, як недобре себе вів господар: ображав, дражнив, забував погуляти з собакою. Суддя пропонує суворо покарати господаря. Але тут собаці стає шкода його і вона пригадує те хороше, що господар їй зробив, і просить пробачити його.

3. Гра: Кожен учень складає список своїх прав. Потім складається список прав кішки, собаки, іншої тварини.

4. Гра: Складається список потреб кішки і порівнюється зі списком потреб господаря. Робиться висновок про подібність цих істот. Висновок може робити дитина, що говорить від імені кішки.

Заняття 8. Допомогати, а не вбивати

РОЗПОВІДЬ.

Багато людей прагнуть допомогти тваринам вижити взимку. І не тому, що хочуть отримати від тварин якусь користь, а просто тому що люблять їх і співчують їм. Багато дітей підгодовують птахів; деякі люди навмисно залишають на кущах та деревах частину ягід і горіхів, коли збирають їх у лісі - щоб було чим прогодуватися птахам і білкам.

Але є люди, яким подобається вбивати тварин Вони користуються тим, що зима - голодний період для тварин, підгодовують деяких з них, наприклад, кабанів, в одному певному місці, і приходять потім з рупницею вбивати цих тварин, що стали довірливими, майже ручними. Інші люблять вудити рибу в прорубаних в льоді ополонках. Голодна взимку риба кидається на наживку і тут її чекає жорстока смерть. Риба відчуває і біль, і страх смерті, вона хоче жити, як і всі тварини. Чи справедливо не допомагати рибам, а вбивати їх? А вбивати тварин з рупниці - ви вважаєте, гарна розвага? Чи добре, що тварини так сильно бояться людини, що розбігаються від неї, коли вона входить в ліс?

Хіба не приємніше дивитися на живих веселих тварин? Спробуйте посидіти тихо в лісі - потроху тварини стануть сміливішими і почнуть займатися кожен своєю справою, заспівають і почнуть пролітати поряд птахи, пробіжить їжак. Поруч з вами сяде метелик, а в землі, ви подивіться - пробираються у своїх справах жуки і мурашки. Вас перестали боятися, як злого чудовиська, ви можете бачити життя цих прекрасних істот.

А які красиві, витончені рибки, якщо одягти маску-окуляри і опустити обличчя у воду, можна спостерігати, як вони стрімко проносяться під водою.

Якби тварини лісів, рік змогли звернутися до вас і сказати: "Подивіться, які ми красиві, як нам добре жити - не вбивайте нас", що б ви відповіли: "Ні, ми будемо вбивати, нам це подобається, або б сказали : "Звірі, птахи риби, перестаньте хвилюватися. До вас прийшов друг. Я не чіпатиму вас".

БЕСІДА:

- Чи допомагав ти коли-небудь голодним тваринам?
- Чи вважаєш ти, що людина повинна допомагати тваринам?
- Тобі подобається, коли вбивають тварин?
- Яких тварин, по-твоєму, можна вбивати?
- Можна обманювати тварину (підманювати та інше), коли його хочеш убити?

- Що відчуває риба, коли її витягують з води на гачку?
- Чи можна жити, не вбиваючи?

Заняття 9. Домашні тваринки в клітках.

РОЗПОВІДЬ.

Відомий поет писав:

Я відчинив вікно темниці

Повітряної полонянки мосі.

Він розповідає у вірші, як випускав на волю пташку з клітки. Поет називає її полонянкою, і, дійсно, всі тварини, які живуть у нашому домі в клітках - бранці, і клітка для них в'язниця. Навіщо потрібна клітка? Та тому що без неї всі тварини від нас втечуть. Тому що вони не хочуть жити там, де ми їх примушуємо, їм там погано. Ми тримаємо їх насильно, у в'язниці, бідних тваринок і птахів, не тому, що ми любимо їх, а тому що ми любимо себе, нам так подобається. А що тварині погано - це нас не хвилює.

Тому люди, хто по-справжньому любить тварин, ніколи не заводять собі ніяких диких тварин - ні хом'яків, ні їжаків, ні пташок, вони не ходять дивитися звірів у їхніх клітках у зоопарку. Вони не можуть бачити нещасні очі тварин, позбавлених волі. Диким та екзотичним тваринам, привезеним з далеких країн, з іншим кліматом, не місце в квартирі, в кімнаті. Страждають тварини, і людині не дуже добре. Більшість диких тварин дуже незручні для спільного життя з людиною. У природі вони зазвичай вдень сплять, а вночі виходять добувати їжу. Наприклад, їжачок ночами починає бродити по будинку, стукаючи лапами, подзвонюючи посудом. Вдень же, коли ви починаєте гратися з такими тваринами, у них саме час сну.

Одна дівчинка Наталя розповідає, як у неї була хом'ячиха. Дівчинка любила гратися з нею і виймала її з клітки вдень, коли тварина міцно спала. Одного разу хом'ячиха сильно вкусила дівчинку за палець, було дуже боляче; вона злякалася й змахнула рукою, скинула тваринку на підлогу. Коли біль пройшов і кров вже не проступала, Наталя почала думати, чому це все сталося. Вона будила кожен день хом'ячиху, але та не могла сказати словами їй: "Наталю, залиш мене в спокої, я хочу спати". Хом'ячиха пояснила це дівчинці єдиним способом, яким могла - вкусивши її. Біль і страх, що відчував маленький хом'ячок, впавши на підлогу, були, звичайно, набагато гірші від того, що відчула дівчинка. І Наталя зрозуміла, що була жорстокою до хом'ячка, вона думала тільки про себе, а не про маленьку тваринку.

Від хижаків у кімнаті буває неприємний запах, якого від них не буває в природі, де звірі дуже чисті. Дуже важко жити в домі мавпам: вони дуже

свавільні, псують речі, іноді роблять щось наперекір людині - тому що у них свої бажання і настрої, а людина намагається ламати їх характер собі на догоду.

Можливо, скажете ви, маленьким рибкам не так погано в акваріумі, як іншим тваринам в клітці? Запитайте їх про це. Чи зможуть вони вам відповісти? Якщо ви впевнені, що їм там приємно, заведіть собі рибок. А раштом вони розуміють, що це не справжня річка. Або море?

Коли диких тварин, що пожили в будинку, знову випускають на волю, вони найчастіше гинуть. У будинку вони розучуються жити на волі. Тому поет, що писав про випущену пташку, був неправий, закінчуючи так свій вірш:

"Вона зникла, потопаючи
У сяйві блакитного дня,
І так заспівала, відлітаючи,
Як би молилася за мене".

Якщо ви любите тварин, спостерігайте їх на волі, підготовуйте їх. І не втручайтеся в їхнє життя.

БЕСІДА:

- Навіщо потрібні клітки для тварин?
- Хотіли б ви жити в клітці? У живому куточку? Чому?
- Хто з тварин із задоволенням живе в будинку з людиною?
- Кому погано жити вдома? Перелічіть види тварин, яким погано жити в будинку і які незручно тримати в квартирі.
- Чи можна любити птахів і тримати їх у неволі?

ІГРИ:

Принести картинки із зображеннями місць проживання різних тварин: ліс, поле, ставок, пень та інше, обговорити, хто живе в кожному з зображених місць, потім запропонувати дітям сказати, чого бракуватиме кожному з названих тварин, якщо їх примусити жити у квартирі.

Заняття 10. Звідки взялися породи

РОЗПОВІДЬ.

Породи собак (і кішок теж) вивели люди; це означає, що вони відбирали для розведення з новонароджених тварин тільки тих, котрі за своєю зовнішністю їх влаштовували, інших просто знищували. Від них народжувалися тварини, у яких зовнішній вигляд ще більше скидався на те, що хотіла мати людина. У порівнянні з безпородними собаками у кожної

породистої ті чи інші форми знівечені: або дуже довгі, або дуже короткі ноги, або вуха висять до землі, або ніс утиснений. Бідним тваринам ці незвичайні форми не потрібні. Через те, що породисті собаки штучно виведені, у них слабкіше здоров'я, ніж у непородистих, вони часто й важко хворіють, раніше вмирають. У деяких собак підрізають вуха, відрубують хвости, поки вони маленькі. А це зовсім вже жорстоко. Люди, які так чинять, зовсім не люблять тварин, вони тільки прагнуть похвалитися своєю породистою собакою. Шкода дивитися на собаку, вищипану "під лева", вона позбавлена своєї гідності, одні частини тіла у неї мерзнуть, а іншим занадто гаряче - з ним обійшлася, як з річчю. Бідні породисті мученики - вони не винні в тому, що їх знівечили; це на совісті людини. Одні з найбільш чудових собак - лайки на Півночі. Вони розумні, сильні, здорові, і ніхто не виводить їх породи. До речі, в зарубіжних країнах вже починає ставати популярним придбання безпородних собак. Це дійсно найздоровіші, найвитриваліші, найгарніші собаки з урівноваженим характером та міцним імунітетом, на противагу нервовим "породистим" тваринам.

БЕСІДА:

- За що ти любиш свого собаку? За породу?
- Для чого потрібні були людині породи собак?
- Про що думала людина, виводячи породи: про собак чи про себе?
- У чому недоліки породистих тварин?

Заняття 11. Кого слід охороняти?

РОЗПОВІДЬ.

Є види рослин і тварин, котрі можуть скоро зовсім зникнути, якщо їх не охороняти. Є такі тварини і рослини, котрих ще є багато. Але хіба нам не жаль, що гинуть живі істоти? Кожна тварина хоче жити, як і ми з вами, все живе є дорогоцінним, тому всі тварини і рослини потребують нашого захисту. Про те, що людина сильніша за тварину і може тому їх захистити, не дати їм загинути, люди стали задумуватися ще давно, а біля 100 років назад в різних країнах – спочатку в Англії, а потім і в інших – стали організовуватись товариства захисту тварин. Зараз такі товариства є майже в усіх країнах світу, багато є їх і в Україні. Інспектори цих товариств слідкують за тим, щоб ніхто не ображав тварин, а винуватих судять за жорстоке поводження з тваринами. В нашій країні також є закони, за якими люди відповідають за свої жорстокі поступки по відношенню до тварин.

Члени товариств захисту тварин борються за те, щоб краще ставились до домашніх тварин, не вбивали диких тварин, не утримували їх в клітках. Вони виступають по телебаченню, пишуть книги і статті. Вони закликають інших людей бути гуманними по відношенню до тварин. Завдяки діям захисників тварин стало покращуватися їх становище. Люди стали задумуватися над тим, як вони ставляться до тварин, стали розуміти, що тварини – це живі істоти, здатні відчувати і розуміти, як і людина.

БЕСІДА.

- Чи потребують всі тварини захисту? Чому?
- Хто може захистити тварин?
- Чи є закони, що захищають тварин?
- Коли з'явилися товариства захисту тварин? Яка мета їх діяльності?

ІГРИ.

1. Учні придумують ситуації, коли порушуються права тварин і розповідають про них від першої особи.

2. Учні виготовляють плакати з написами: «Тварини теж мають права», «Не бийте тварин – їм боляче», «Не утримуйте тварин в клітках – вони хочуть свободи». Плакати можуть бути складені від першої особи, в цьому випадку діти вибирають собі тварину і виступають від її імені. Можна провести невелику демонстрацію в школі, у дворі школи. Плакати можуть відображати характер експлуатації тварин людиною: «Не носіть хутро. Капкан – це страшно», Крокодил – «Не носіть шкіряних сумок», Слон – «Не купуйте слонову кістку», Тигр – «Не саджайте нас в клітку».

Заняття 12. Вони не гірші за нас.

РОЗПОВІДЬ.

Ми знаємо, що думають про тварин, а цікаво дізнатися, що можуть думати про нас тварини? Якщо б тварини могли говорити, вони сказали б: «Ось ви, люди, вважаєте себе кращими за тварин – розумнішими, важливішими, а тварини повинні давати вам їжу, одяг, розважати вас. А чому? Чим ми гірші за людину? У нас є очі, вуха, руки і ноги; ми краще бачимо і чуємо, краще бігасмо. Ми не загубимося там, де загубиться людина, знайдемо собі їжу там, де людина може померти з голоду. Ми не дурніші від людини. І ми також відчуваємо біль і страх, як і вона, хочемо жити і рости своїх дітей. Ми розуміємо людину, а вона нас – ні. Так хто розумніший? Ми добріші за людину, ми не хитруємо і не брешемо, ми вірні своїм друзям. Ні, ми не гірші за людину! Вона сильніша за нас, тому вважає, що може

обходитись з нами погано. Але це дуже несправедливо. Ми чекаємо, коли людина зрозуміє, що ми не гірші за неї, не менш важливіші, і буде обходитись з нами так, як належить розумній, високорозвиненій і моральній істоті – ласкаво, з повагою».

ПРИ.

Придумуються прикметники в найвищому ступеню порівняння, з допомогою яких описується людина: найсильніша, найрозумніша, найсміливіша і т.д. потім складається такий список для характеристики тварин. Учням пропонується до кожного прикметника підібрати назву тварини, котра б перевершувала і людину, і інших тварин за цією якістю (наприклад: наймудріший – слон, найдобріший – дельфін, найсміливіший – кабан тощо.). Робиться висновок, що тваринам є чим гордитися – вони за багатьма якостями перевершують людину.

Після обговорення якостей тварин можна розглянути і інші їх характеристики: розміри тіла, наприклад – порівнюються тварини за розміром і визначається місце людини – десь всередині таблиці.

Заняття 13. Комахи – чудові тварини.

РОЗПОВІДЬ.

Вони живуть скрізь, куди не поглянеш: на землі, на листі і травинках, на деревах і в повітрі – скрізь ми бачимо діяльне життя комах. Вони такі різноманітні за забарвленням, формою; то блищать, як золото, то переливаються яскравими фарбами. Наш світ прекрасний завдяки комахам. Комахи вміють літати – і це теж чудова здатність, тому що дуже небагато тварин вміють літати. Ось людина не вмє. Комахи вміють видавати музичні звуки: тріщить коник-стрибунець, цвірчить цвіркун, наша земля оживає завдяки комахам.

Але не слід думати, що комахи створені, аби нам було приємніше жити: вони такі ж рівноправні мешканці на землі, як і інші тварини та людина. Вони зайняті своїми справами, які є такі ж важливі для них, як і для людини її справи. Вони займаються майже тим самим, що і люди: вони будують свої житла, вирощують дітей, добувають їжу. Хоча комахи і влаштовані просто – простіше, ніж людина чи собака, вони все рівно можуть відчувати біль і страх; вони так само прагнуть вижити, вони радіють свободі. Якщо ви спіймали жука і посадили його в коробку – ви прирекли його на муки, на смерть у тюрмі. Комаха буде панічно шукати виходу з цієї тюрми, доки не загине.

Людина буває дуже жорстокою до комах: якщо комаха їй не сподобалась – убиває, якщо сподобалась – теж убиває, роблячи колекції. Тому, хто любить все живе, хто захоплюється красивими комахами, не сподобається дивитись на цих мертвих тварин у колекціях. Якщо ви зустріли особливо велику красиву комаху, хіба вам не захочеться, щоб вона залишилась жити, щоб у неї народились такі ж великі і красиві діти? Коли люди збирають колекцію, то не задумуються над тим, що найкрасивіше буде знищено їх руками. Комахи такі беззахисні перед людиною, і ми маємо їх жаліти, не поводитись з ними жорстоко.

БЕСІДА.

- Чому не слід бути жорстоким з комахами?
- Що відчуває жук, котрого посадили в коробку?
- Чи хотіли б ви зробити колекцію з комах?
- Яким був навколишній світ без комах?
- Що вас приваблює в комах?
- Чи можуть комахи відчувати?

ІГРИ.

1. Рольова гра «Хто кращий за всіх». Діти беруть ролі різних комах: метеликів, жуків, бабок, мурах, бджіл і кожний розповідає про себе – чому він – найкраща комаха. Журі вирішує, хто ж найкраща комаха. Одним з рішень журі може бути – всі однаково чудові і цінні.

2. Рольова гра: «Вгадай, хто я». Кожний учасник вирішує, якою комахою він буде. Потім він відповідає на запитання класу:

- Де ти живеш?
- Чим ти харчуєшся, де береш їжу?
- Що ти робиш вдень, вночі?
- На що схожі твої діти?
- Якого ти кольору?
- Який у тебе голос?
- Чи ти лігаси?

За відповідями учасника діти вгадують, яку комаху він представляє.

3. Половина учнів вибирають собі роль – яку-небудь з таких комах: бджола, мураха, оса, жук-короїд, метелик, бабка, коник-стрибунець, травневий хрущ. «Комахи» оголошують звинувачення людям – іншій половині класу. Вони задають питання, чому до них так погано ставляться, пояснюють свої вчинки, які часто люди не можуть зрозуміти. Люди питають в них, чим вони незадоволені, що можна зробити, як виправити ситуацію.

4. Рольова гра: «Конкурс комах». Учні пропонують комах на ролі переможців конкурсу краси, музикальності, сили, розуму, благородства; підраховують голоси і визначають переможців. «Портрети» переможців можна намалювати і повісити з відповідними надписами на стіні класу.
5. Рольова гра: «Чим я схожий на людину?». Учні обирають собі роль будь-якої комах і відповідають на це питання.

Заняття 14. Якщо ви любите птахів.

РОЗПОВІДЬ.

Зима – найважча пора року для всіх тварин; стає важко знайти їжу, а хороше харчування потрібно для того, щоб пережити холод. Птахи можуть замерзнути на смерть, якщо вони голодні. В лісі зазвичай буває багато їжі для птахів. Але в лісі, окрім птахів, буває і людина. Вона збирає деякі з тих продуктів харчування, котрі зберігають життя птахам взимку: ягоди горобини, горіхи, гриби. Проходячи по лісі, людина недбало топче і ламає сухі стебла рослин, на котрих збереглося насіння: зонтичні рослини, кропиву, насіння висипається на землю і пропадає.

А якщо по лісу пройти обережно, зимою ці рослини обліплять червоногруді снігурі, радісно вибираючи насіння. Якщо ви любите птахів, ви ніколи не будете повністю обривати плоди горобини, барбарису, та інших дерев і кущів; для птахів ці ягоди – питання життя і смерті взимку.

Птахи – дивовижні створіння. Чи є хтось такий артистичний, красивий, як птах: вони і співають, і танцюють, вони вміють літати – це незвичайне за красою видовище – птах в польоті. Навіть найзвичайніші птахи – горобці, ворони, голуби – чудові у своєму скромному оперенні, своєю гармонією, легкістю рухів. Спостерігати за птахами дуже цікаво, тому багато дітей мріють про птаха в клітці. Якщо тобі захочеться мати вдома пташку, подумай краще, чи добре буде тобі спостерігати день за днем за пташкою в тюрмі, в її клітці, з котрої вона вже не вийде і в котрій повинна буде померти?

Птахи, котрі прожили в клітці, не вміють жити на волі, знаходити там собі їжу, тому вони вмирають, коли їх відпускають на волю. Краще за все не ловити птахів зовсім і не саджати в клітки. Ви завжди зможете спостерігати за ластівками, синицями, шпакками, горобцями на волі, в парках і скверах, в лісі, у бабці в селі. Якщо вам захочеться, ви зможете привчати птахів до себе, підготовуючи їх, вони скоро будуть знати ваш балкон, ваше вікно чи сад, куди ви приходитимете їх годувати. Ви зможете робити надзвичайно цікаві фото і, виславши їх на конкурс, стати переможцем і отримати нагороду.

Ваша допомога особливо буде потрібна пташкам в морози, коли від голоду і холоду вони можуть загинути. А влітку ви можете зробити для птахів поїлку – вони будуть пити і купатися у воді, для них це велике задоволення, бо, приймаючи ванни, вони звільняються від паразитів.

Дивлячись, як птахи злітають увись, легко літають над землею, ви зрозумієте, чого позбавлені птахи, закриті в клітці. Політ для птаха – це сенс його життя; уявіть себе, прикутими до ліжка – так само почуває себе птах в клітці. Але якщо трапилось так, що у вас опинилась пташка – вам подарували її, не запитавши згоди, чи хтось захотів віддати непотрібну йому пташку, зробіть життя для неї не таким сумним. Щоденно давайте їй свіжу їжу, міняйте воду, утримуйте клітку в чистоті. Попросіть батьків купити клітку якомога більших розмірів, помістіть в неї іграшки для пташки: підвішені дзеркальця, дзвіночок, зробіть жердинки на різній висоті, щоб пташка могла перестрибувати з однієї на іншу.

Краще, коли у пташки в клітці є друг чи подруга, бо самотність для пташок дуже шкідлива. І, звісно, потурбуйтеся, щоб ваша кішка не змогла добратися до пташки. Кішки дуже розумні: вони можуть просувати лапи крізь решітку і ловити зляканого птаха.

Якщо ви берете від друга пташку, яка йому набридла або підбираєте на вулиці пораненого птаха, ви робите дуже добру справу. Але, будьте уважні, коли берете молодого птаха, котрий ще не навчився літати – всі птахи, що вилетіли з гнізда, в перший день ще погано літають, за ними спостерігають батьки. Якщо пташеня сидить в траві, то це не значить, що воно хворе, воно називається заліток, його не слід чіпати. Воно скоро стане на крило і буде жити нормальним життям.

БЕСІДА.

- Чи любите ви птахів?
- Чи мрієте ви мати вдома пташку в клітці?
- Що буде з пташкою, випущеною з клітки?
- Що в пташках такого гарного?
- Чим дивовижні птахи?
- Чи гарні звичайні птахи – горобці, голуби тощо?
- Як можна пізнати птахів краще?

ІГРИ.

1. Рольова гра. Учні вибирають собі роль будь-якого птаха і розповідають, хто з людей зробив їй зло, а хто – добре.
2. Рольова гра. Діалог між пташкою в клітці і пташкою на свободі.

3. Рольова гра. Можна з масками птахів, діалог між власником пташки в клітці і самою пташкою.
4. Конкурс краси. Учні розповідають про красу тієї пташки, котру вони зображають, а журі вирішує, кому присудити три перших премії. Може бути проведено також конкурс розуму тощо.
5. Гра. Складається список того, що може робити птах такого, що не вміє людина.

Заняття 15. Як допомогти диким тваринам.

РОЗПОВІДЬ.

Дикі тварини живуть складним, сповненим турбот життям. Їм треба і виростити своїх дітей, вберігши їх від небезпеки, і запасти харчів на зиму, і сховатися від ворогів – для цього багато звірів линяє – змінює колір своєї шубки, щоб не стати дуже помітним в лісі. Вороги є в лісі майже в кожного звіра. Але найстрашніший ворог звіра – людина. Адже правда, що багато людей приходять в ліс тільки для того, щоб вистежити і вбити звіра. Деяким подобається дивитися, як вмирають, стікаючи кров'ю, звірина чи птах; приємно дивитися на муки рибки на гачку, який впився їй в горло.

Але не всім людям подобається вбивати, багатьом подобається бачити тварин живими і здоровими. Люди ходять в ліс з фотоапаратом чи відеокамерою, знімають тварин собі на пам'ять. Вони приходять в ліс як друзі тварин.

Найстрашніша річ, яку придумала людина проти звірів – капкани. Вони ловлять звіра за лапку, ламають кістки, здирають шкіру. Звір в смертельному страху кидається, гризе свою лапу. Красиві хутряні шуби і шапки – це вбиті в капканах звірі. В деяких країнах капкани заборонені. Багато людей відмовляються носити натуральне хутро, бо його отримують дуже жорстоко. Товариства охорони тварин закликають людей не носити одяг з натурального хутра: вішають плакати, виступають по телебаченню, проводять демонстрації. Вони говорять: «Хутро носять красиві тварин, але гидкі люди».

БЕСІДА.

- Хто друзі, а хто вороги диких тварин?
- Яка небезпека підстерігає звіра в лісі?
- Чому деякі люди не хочуть носити хутряні речі?
- Чи скрізь дозволено ловити тварин капканами?
- Як товариства із захисту тварин борються з капканами?

Заняття 16. Домашні тварини.

РОЗПОВІДЬ.

Багато років назад людина стала приручати домашніх тварин, щоб використовувати їх для своїх цілей. Люди змінили природу диких тварин: корови, вівці, свині – стали менш рухливими, смирнішими, ніж на волі, перестали швидко бігати та стрибати, розповніли. Тому декому вони видаються сонними, не дуже розумними істотами. Проте це зовсім не так. Нерухоме життя в хліві, на обгородженому пасовищі не позбавило цих тварин розуму, здатності відчувати.

Сільські жителі, котрі утримують цих тварин, знають, що у них у кожного свій характер, вони розумні і добре розбираються в ставленні до них людей. Вчені, котрі вивчають домашніх тварин, пишуть, що хоча ці тварини одомашнені, їх характер, розум такі ж, які були у їх предків на волі. Домашні тварини колись жили на волі групами і звикли бачити поряд своїх співродичів, тому, коли теля чи свиню зачиняють в хліві на самоті, йому дуже зле. Ці тварини можуть відчувати нудьгу, не кажучи вже про біль, холод чи голод – все це домашні тварини переживають так само, як і людина.

Багато людей задавали собі питання – чи добре вбивати цих розумних, благородних тварин, тим більше, якщо вистачає іншої їжі. Вони відмовляються їсти м'ясо, їдять тільки рослинну їжу. Ці люди називаються вегетаріанцями.

Захисники тварин вважають, що всі тварини мають право жити. Ці люди роздумують так: чим тварина гірша за людину? Вона відчуває і розуміє все: тварини страждають від болю і несправедливості, так само хочуть їсти і пити, як і люди, вони так само люблять своїх дітей і друзів і так само хочуть жити. Тварини народились на землі, як і люди, ми дихаємо одним повітрям і ходимо під одним сонцем. Тому багато людей вважають, що тварини також мають права, мають право жити і не страждати.

БЕСІДА.

- Як з'явилися домашні тварини?
- Для чого їх вивела людина: щоб краще жилося тваринам чи самому?
- Чому надали б перевагу домашні тварини: жити з людиною чи на волі? Чому?
- Як слід утримувати домашніх тварин?
- Що можна, по-твоєму, брати від них?
- Чи став би ти заводити корову?
- Яка різниця між коровою і собакою, чи свинею і кішкою? Чи вони однаково відчують?

- Як ставиться до них людина – однаково?
- Хто такі вегетаріанці?
- Чи можна сказати, що домашні тварини – нечутливі істоти, що вони не хочуть жити і радіти життю?
- Чи можуть домашні тварини врешті решт повернутися в природу?
- На що тварини мають право? Що їм потрібно більш за все?

Заняття 17. Як ми висловлюємо свої почуття.

РОЗПОВІДЬ.

Людина і тварини однаково відчують біль, голод, холод, тепло, комфорт, радість, печаль. Але висловлювати свої почуття вони можуть по-різному. Людина вміє говорити, вона завжди може сказати вголос, якщо їй погано. Тварини зазвичай не можуть розмовляти з людиною. Як вони повідомляють один одному чи людині, якщо їм щось потрібно, якщо їм боляче, чи, навпаки, якщо їм радісно? Тварини вміють видавати звуки: собака скулить жалісливо, якщо їй погано, голосно і радісно, якщо вітає господаря. Видають звуки – говорять своєю мовою – і інші звірі: виють, кричать, щебечуть, пищать. Але є і інша мова – мова жестів. Тварини приймають пози, роблять рухи, котрі мають певне значення. Якщо кішка розмахує хвостом – вона роздратована, просить залишити її в спокої; якщо щеня падає на спину – воно просить пощади у більш сильної тварини; тварини можуть запрошувати поглядами прослідувати за ними.

Є багато історій, як тварини попереджували господарів про небезпеку. Так, в Італії, біля однієї гори, де був вулкан, в одному домі тримали кішку. Одного разу вночі вона почала дряпати свого господаря і не переставала цього робити, хоча господар її відганяв і відмахувався від неї, аж доки не здогадався, що справи кепські і не пішов з дому з сім'єю. Цим людям було відомо, що кішки можуть відчувати наближення виверження вулкану. Цієї ж ночі таке виверження відбулось на горі біля їх селища, врятувались тільки власники кішки.

ПРИ.

1. Учні складають на дошці список виразів, дій в різних ситуаціях. Наприклад: біль - вирази «Ой, боляче, не треба», дії – нахмурені брови, насуплене обличчя, сльози і т.д. Потім учні складають список дій тварин в аналогічній ситуації, порівнюють, чим відрізняються реакції людини і тварин. Учні відповідають на питання: чи менше можуть відчувати тварини, якщо вони не вміють говорити і не

можуть сказати про це? Чи можна без слів зрозуміти відчуття тварини?

2. Відтворюються ситуації, коли хворіє домашня тварина. Один учень називає хворобу, інший – її симптоми, третій – що слід робити в цьому випадку. Обговорюються методи надання першої допомоги тваринам, шляхи запобігання травм у тварин через недбалість господарів.

Заняття 18. Право на життя.

РОЗПОВІДЬ.

Більшість людей впевнені, що можуть розпоряджатися долею тварин, як того захочуть. Чи правильно це? Людині ніхто ніколи не давав такого права. Всі тварини, як і людина, відчувають біль і страх, радість життя. Все живе на землі, в тому числі людина і тварини вийшли з природи. Одні пішли далеко вперед у своєму розвитку – людина, мавпи, собаки, інші – відстали – риби, черв'яки. Але всі здатні пережити біль, і задоволення.

Людина сильна і розумна в порівнянні з тваринами, і багато людей давно зрозуміли, що свою силу і розум люди повинні використовувати не для того, щоб убивати і мучити тварин, а щоб їх захищати, як більш слабших. Багато тварин гине від рук експериментаторів, котрі проводять дослідні на тваринах, багатьох тварин люди вбивають заради тільки спортивного інтересу, на полюванні.

БЕСІДА.

- Чи мають тварини право на життя?
- Чи дотримується людина такого права?
- Чому тварини мають таке право?
- Чи можна довести, що тільки людина має право на життя?
- Чому людина позбавляє тварин права жити і бути щасливими?
- Чим людина відрізняється від тварин?
- Звідки взялась людина, і звідки – тварини?
- Чи буде людина нещасною, коли перестане вбивати тварин?
- А як будуть почувати тоді себе тварини?

Заняття 19. Риби.

РОЗПОВІДЬ.

Людина цікавиться долею риб значно менше, ніж долею інших тварин. Риби вважаються холонокровними, а, значить, нечутливими

тваринами. До останнього часу вважалось, що риби не можуть видавати звуків. Навіть говорять: «Німий, як риба». А це також було ознакою того, що риба – істота другого сорту, нечутлива і безмовна. Але це зовсім не так: риби вміють і розмовляти, і достатньо розумні, аби розуміти поведінку людини, звикнути до людини, навіть довіряти їй. Автори книг з підводного плавання в тропічних морях розповідають про риб, котрі припливали кожний день до людини за смачною їжею.

Спостереження вчених за рибами показали, що вони можуть видавати звуки, можуть посилати один одному сигнали, значить, у них теж складне, цікаве життя. І, звісно, риба може відчувати біль і страх, як і ми з вами, і також хоче жити, як і будь яка інша тварина. Риба, що проковтнула гачок, сильно страждає від болю.

Людам подобається спостерігати за рибами; вони дійсно чудові тварини, дивовижно красиві, легкість їх руху нагадує птаха в польоті. У воді вони ніжно світяться, відливаючи казковими фарбами.

Людина придумала акваріуми, аби легше було бачити риб. Але чи приємно риbam жити в акваріумі? Деякі прісноводні риби рік та озер можуть довго жити в акваріумах. А може їм набридає цілими днями плавати по колу у маленькому басейні. Важко стверджувати. Але є інші риби: яскраві, червоні, золотисті, котрі живуть в солоних морських водах, вони швидко вмирають в акваріумі. Коли люди ловлять в морях цих рибок, багато з них гине, тому що для ловіння риб у воду додають хімічні речовини.

Ви впевнені, що вашим рибкам добре в акваріумі? Коли рибу виймають з води, вона починає задихатися, бо не може дихати повітрям, як людина. Вона дихає зябрами, котрі знаходять в отворах по обидва боки голови. На повітрі вона відчуває біль і нестачу повітря, так само, як ми б себе почували, занурившись у воду.

Як ви могли б спостерігати за рибами, не виловлюючи їх з рідної стихії, з води. Якщо ви йдете на річку, озеро, візьміть з собою маску (окуляри, котрі щільно прилягають до очей), купаючись, опустіть голову в воду, попередньо набравши в легені повітря. Ви напевно побачите зграйки рибок, що плавають.

Якщо вже сталося так, що у вас в домі є акваріум з рибками, постарайтесь, аби їм жилося якомога краще. Чистіть акваріум постійно, не перегодовуйте рибок. Прочитайте книгу про акваріумних рибок і дізнайтесь, які породи рибок можуть мирно жити в акваріумі, а які поводять себе агресивно – щоб у вас одні рибки не вбили інших.

Заняття 20. Неприємні тварини.

РОЗПОВІДЬ.

Є тварини, котрих багато людей бояться: змії, жаби, шурі, миші, павуки тощо. Проте є й такі, які захоплюються їх красою, з задоволенням беруть в руки. В дійсності ці тварини не є неприємними. Жаба та миша не можуть зробити людині нічого лихого. Є тварини, які можуть боляче вкусити людину, та більшість з них ніколи не нападають першими. Вони можуть зробити боляче, коли захищаються. Навіть змії (за виключенням деяких видів), прагнуть зійти з дороги. Вони зазвичай нападають, коли людина наступить на них, або, того не знаючи, перейде їм шлях додому, стоїть на їх дорозі.

Змії можна приручати, що і роблять в такій країні, як Індія, де отруйну змію кобру приручають і використовують як сторожа. Вона може охороняти дітей і нікому не дасть їх образити. Багато людей вважають, що змії – погані тварини, що змію треба неодмінно вбити, якщо зустрінеш її. Це дуже неправильно і дуже погано. В деяких штатах на півдні США є звичай ловити та вбивати змії заради розваги; зміям відрубують голову і дивляться, як вони мучаться.

Насправді змії вміють відчувати та розуміти, як і інші тварини, наприклад, птахи, вони так само переживають біль, так само хочуть жити. Змії – красиві розумні тварини. Є цікаві фільми, де показано танці змії – тварини граційно звиваються, переплітаються, підіймаються догори, обвиваючи один одного, і знову опускають свої тіла на землю. Про кожну тварину можна розповісти багато цікавого – вона прекрасна, приваблива, доки живе.

БЕСІДА.

- Чи є «хороші» та «погані» тварини?
- Чи небезпечні ті тварини, котрих часто бояться люди: жаби, миші тощо? Як зазвичай поведуть себе тварини по відношенню до людини?
- Що ви знаєте про розум змії?
- Чи можна любити змію? Чи може змія буди доброю до людини?
- Чи добре бути жорстокими по відношенню до тварин, котрих ти боїшся?

Заняття 21. Їх улюблені діти.

РОЗПОВІДЬ.

Поведінка людей і тварин дуже схожа: їдять і п'ють, працюють, щоб здобути собі їжу. Але є ще одне, що єднає людей і тварин – турбота про потомство, про сім'ю. Всі тварини розмножуються і турбуються про дітей по-своєму, але всі вони люблять своїх дітей, готові захищати їх ціною свого життя, доглядати за ними з великим терпінням.

Поспостерігайте за кішкою – який у неї вираз щастя на морді, коли вона лежить в оточенні своїх кошенят; або подивіться, якою лютою вона стає, якщо вважає, що її дітям загрожує небезпека, вона не побоїться вступити в бій із звіром, котрий сильніший за неї.

Добре відомими є факти, як пташка-мати відманує від свого гнізда хижака, наприклад мисливських собак, прикидаючись пораненою і підпускаючи собак близько до себе. Вона дуже ризикує, проте любов до дітей у неї значно сильніша за страх смерті. Ми поважасмо материнську любов серед людей, вважаємо це почуття одним з найблагородніших. І серед тварин любов до своїх дітей спонукає батьків здійснювати благородні, мужні вчинки. Коли на стадо корів нападають вовки, корови стають колом, головами назовні, а всередину кола збирають телят, і наставляють на вовків роги, на вовків, котрих всі домашні тварини панічно бояться. Ось вам і тупі, байдужі корови!

Тільки жорстока людина може відібрати у матері її дітей, або вбити їх на її очах. Материнська любов – в кого б вона не проявлялась – має викликати велику повагу.

Тварини поведуться самовіддано по відношенню до дітей, не тільки захищаючи їх від ворогів. Для птахів, наприклад, висидити яйця, вигодувати пташенят – важка праця, що відбирає у батьків всі сили. Спочатку йде побудова гнізда, котра вимагає вміння, ретельності, потім починається насиджування; один з батьків сидить на гнізді, другий цілий день займається пошуками їжі для них обох. А вже коли вилупляться пташенята і почнуть вимагати їжі, обидві пташки працюють, не покладаючи крил, аби нагодувати голодні роти. І ось пташенята вилетіли з гнізда, але ще погано літають. Батьки і тут не покидають їх: літають неподалік, приносять їжу, відганяють ворогів – навіть таких страшних для птахів, як кішку, чи людину.

Дитинчата ссавців довго живуть з батьками; ті не тільки їх годують, слідкують за безпекою, але і навчають всього того, що стане їм у пригоді в самостійному житті: добування їжі, пошуку води, порятунку від ворогів. Тварини – дуже терплячі батьки: вони дозволяють малятам залазити на них, бавитися з їх вухами, лапами, хвостами, жартома кусати їх, боротися з ними.

Тварини рідко карають малят, зазвичай поводяться з ними дуже ніжно - пестять, вилизують їх.

Але є тварини, котрі розмножуються дуже незвичайним чином. Уявіть собі черв'яка (гусінь), котрий раптом став твердим і перестав рухатися, потім тверда оболонка розкололась і звідти вилетів чудовий метелик. І такі чудеса постійно відбуваються навколо нас – так народжуються на світ метелики. У комах це називається метаморфозом, і за цим явищем в природі дуже цікаво спостерігати.

Тварини вражають і захоплюють нас у всьому. Але головне чудо, котре вершиться – це коли у тварин з'являються діти – це чудо творення життя. Ніхто з людей, навіть найрозумніших не навчився створювати навіть найпростішу тваринку штучно. Це можуть зробити тільки батьки – птахи, вовки, жаби. Життя – це особливий дорогоцінний дар, котрий не може бути створений руками людини, тому людина повинна з повагою ставитися до будь-яких живих істот, як до найнезвичайніших чудес природи, коли з нічого з'являється жива істота, котра відчуває, думає, бачить світ навколо себе, як і ми з вами.

ІГРИ.

1. Половина учнів вибирають собі ролі тварин, а інша половина – їх відгадує. По черзі діти розповідають про «себе»: де і як вони народились (яйце, ікринка, дитинча), куди потрапили після народження (вода, нора), які з ними відбулись зміни (наприклад, народження метелика).
2. Учні розповідають про приклади турботи тварин-батьків про своє потомство, про захист свого потомства. Може бути проведена як рольова гра, з масками.

Заняття 22. На фермі.

РОЗПОВІДЬ.

Життя тварин на фермі дуже невеселе. Особливо важко доводиться тим тваринам, котрих не випускають пастися, а утримують їх в приміщенні. Так утримувати тварин значно дешевше. Вчені дослідили розум корів, овець, свиней і визнали, що це дуже розумні істоти, котрі дуже добре розуміють, що з ними відбувається. Вони не тільки можуть відчувати спрагу, голод, холод, але і нудьгу, тугу, коли їх утримують в тісних клітках в темноті взимку (а деколи і все життя). Телята, котрих вирощують для забою, дуже важко переносять утримання в закритих тісних загорожах, де складно лягти і витягнутися. Поросят також утримують у великих кількостях у тісних

загорожах. Тварини страждають від нудьги, поганої їжі, нерухомості. Вони ніколи не бачать сонця і не знають, що таке свіже повітря, трава, ріка. Вони проводять все своє життя в стражданнях, а потім їх везуть вбивати на м'ясокомбінат.

Свиня – це дуже рухлива, розумна тварина; коли її утримують в тісній загорожі, де вона не може повернутися, та і ще прив'язують за тулуб ланцюгом, аби вона не могла перескочити через загорожу, у цієї тварини може початися нервова хвороба, котра закінчується корчами і смертю.

Є такий вислів – батареїні кури – це кури, котрих вирощують на великих птахофабриках. Там в клітках набито стільки курей, що їм ніде повернутися, розправити крила. Клітки розміщені в декілька ярусів одні над одними. В приміщеннях стоїть їдкий запах. Уявіть себе в клітці, де ви повинні простояти все своє життя в тісноті. Замість землі під ногами у курей сітка, вони не можуть погребтися, як того вимагає природа. Від металічної сітки на ногах у курей рани, пальці понівечені. Від туди птахи вищипують одна у одній пір'я, стоять нещасні, обідрані, на скрючених ногах. Ось чому за кордоном люди не тільки відмовляються купувати м'ясо таких птахів, навіть не купують яйця з великих птахофабрик. Ці люди вимагають, щоб птахи утримувались в просторих приміщеннях, могли виходити на свіже повітря, словом, мали можливість жити нормальним життям. Коли люди жорстоко поводяться з тваринами, навіть якщо це покірні свійські тварини, вони не хочуть розуміти, що у всіх тварин є право жити щасливо, без страждань.

БЕСІДА.

- Яку сільськогосподарську тварину ти вважаєш найрозумнішою? Чому? А яку – найкрасивішою?
- Як ставляться ці тварини до людини, господаря? Чи люблять його? Чи довіряють?
- Чи люблять ці люди тварин? З чого це видно?
- Чи знають ці тварини, що їх ведуть вбивати?
- Які умови утримання ти вважаєш нормальними для свійських тварин?
- Що потрібно для того, аби домашні тварини були щасливими?
- Чи можуть свині, корови відчувати, розуміти, коли з ними поводяться ласкаво, нудьгувати?
- Чи можна дружити з коровою, свинею?

ПРИ.

1. Тварини – ще дикі і вже одомашнені – розповідають про життя одні одним і вирішують, чиє життя краще.
2. Людина запрошує диких тварин стати домашніми, а ті відмовляються і пояснюють чому.

Заняття 23. Охорона тварин.

РОЗПОВІДЬ.

Багато людей займаються охороною диких тварин, аби вони не зникли з лиця землі. Вони вважають, що це слід робити, аби не зменшилась різноманітність живих істот на землі. Але охороняти тварин слід і тому, що кожне життя тварини є дорогоцінним.

Багато видів тварин: прекрасних, неповторних – зникли назавжди, тому, що людина думала тільки про себе – що їй потрібно, що їй корисно. І вбивала тварин, не задумуючись. Якщо людина почне думати не про те, що їй потрібно, а що потрібно всім живим істотам на землі – це буде найкраще, найсправедливіше.

Багато людей думають, що вся навколишня природа створена тільки для їх насолоди, для їх користі – і птахи для них співають, і метелики літають. Проте це зовсім не так. Людина – така ж частина природи, як і інші тварини. Цей світ належить і їм також. У них немає іншої землі, де вони могли б жити.

Якщо людина – найрозумніша на землі істота, то вона повинна бути справедливою, турбуватися про всіх живих істот, весь час пам'ятати про благополуччя всіх живих істот. Слід захищати і сумирних свійських тварин від жорстокого поводження з ними.

Майже в усіх країнах є товариства із захисту тварин, є закони, за котрими людей карають за жорстоке поводження з тваринами. Порушників можуть штрафувати, посадити у в'язницю. Навіть діти можуть повідомляти дорослим, в міліцію, на радіо та телебачення про факти жорстокого поводження з тваринами, аби можна було вжити заходів.

В деяких країнах товариства захисту тварин об'єднують дуже багато людей – і дорослих, і навіть дітей – і домагаються, щоб з тваринами поводились добре. Товариства перевіряють, як утримуються тварини, карають тих, хто жорстоко обходиться з домашніми тваринами, закликають людей наслідувати їх приклад і перестати вбивати тварин. Захисники тварин випускають красиві журнали про захист тварин, пишуть книги, де вчать людей жити без жорстокості.

В багатьох обласних, районних центрах України є товариства захисту тварин, вони допомагають людям, які люблять тварин, гуртують однодумців, допомагають бездомним тваринам; через газети, радіо і телебачення закликають людей дотримуватись правил гуманного ставлення до тварин.

Заняття 24. Хороший власник.

РОЗПОВІДЬ.

Зазвичай, коли страждають домашні тварини: потрапляють під машину, хворіють, отримують важкі травми – в цьому часто буває винуватий їх власник. Людина може передбачити наперед, яка небезпека загрожуватиме тварині, може не допустити нещастя. Недбалий власник, у котрого гинуть та страждають тварини – нерозумна і жорстока людина, котра насправді не любить свого собаку чи кішку. Дуже жорстоко наражати собаку на ризик бути збитим машиною, гуляючи з ним біля проїжджої частини дороги. Собака може вискочити на дорогу блискавично і опинитися під колесами. Слід брати собаку за поводок наперед, ще не наблизившись до дороги.

Якщо собака завжди на повідку в небезпечних місцях: поряд з транспортом, поряд з великими і злими тваринами, якщо його не випускають самого бігати у дворі – небезпека загубитися чи загинути для такого собаки зведена до мінімуму.

Якщо ви годуєте собаку здоровою собачою їжею, а не об'їдками (серед котрих і солоні, і гострі, і солодкі продукти, шкідливі для тварин, ковбасні вироби, копченина, консерви), то ваша тварина швидше за все не буде страждати від захворювань шлунка і інших захворювань. Якщо у вас не породистий собака з родоводом, то він проживе набагато довше. Породисті собаки набагато легше заражаються інфекційними захворюваннями, важче переносять їх.

Якщо ви не прив'яжете собаку біля магазинів, де його можуть образити чи вкрасти, не залишаєте його прив'язаного на пекучому сонці, не зачиняєте надовго самого, гуляєте з ним три рази на добу, пестите його – ваша тварина буде щаслива.

Кішки вимагають дещо іншої турботи, питання прогулянок вирішується з ними по-різному, вони також вимагають до себе уваги, ласки, правильного харчування; у всіх тварин поїлка із свіжою водою повинна стояти завжди.

Пестити тварин слід, коли їм самим цього хочеться; якщо тварина втомлена, ухиляється від рук, варто залишити її в спокої. Якщо вона сама підходить, щоб її погладили – слід відповісти їй ласкою. Треба, щоб тварина

слухалась господаря, люблячи його, довіряючи йому, а не через страх перед ним. Опидне видовище – залякана тварина, котра чекає, що її в будь-який момент можуть вдарити.

Деколи варто поступитися тварині, бо у неї можуть бути свої смаки, але не у тих випадках, коли такі поступки можуть бути для тварини небезпечними, наприклад, коли вона хоче бігти за іншими тваринами через дорогу, де проїжджає транспорт.

На початку і в кінці зими собаки стають неспокійними, перестають слухатися і можуть втекти від господаря, декілька днів не повертаючись додому. Це буває тоді, коли собаки шукають собі «пару», щоб дати потомство. В цей час з собаками взагалі не варто гуляти без повідка, навіть слухняні собаки в цей період стають некерованими. Але втікши від вас, собака може так і не повернутися – може чи заблудитися, чи загинути, перебігаючи дорогу. Якщо ви любите вашого собаку, ви не повинні допустити його загибелі. На випадок втрати собаки, її завжди виводять гуляти в ошейнику, на котрому висить жетон з адресою чи номером телефону. За цим жетоном можна знайти собаку, якщо його забрала служба відлову.

Існує дресування собак, коли їх вчать виконувати команди, вчать бути слухняними і поводити себе чемно в будь-якому місці, не кидатись на людей. Такий собака на вулиці не відходить від господаря, тому значно меншою є небезпека, що він потрапить під машину, кинеться на людину, його можна зупинити. Якщо до того ж собака великий і сильний, таке дресування допоможе утримувати його в місці, де є велике скупчення людей.

Проте буває ще дресування на злісність, коли собаку вчать нападати на людей. Такий собака стає небезпечним для людей, а, значить, це загрожує небезпекою і для нього самого. Якщо він почне кусати людей, його просто нищать. Робити з собаки злісну тварину, - це значить, наражати на небезпеку не тільки людей, а і самого собаку. Тренування собак повинно базуватись не на залякуванні, покаранні тварини – бо собака стане нещасним, заляканим, боягузливим, або навпаки, злісним. Тренування має бути основане на заохоченні тварини, на ласці. Якщо команда виконується – собаку хвалять, пестять, він задоволений сам.

Не слід намагатися самому займатися дресуванням собаки – це ціла наука, як навчити собаку виконувати команди. Зазвичай діти, котрі намагаються дресувати собаку, тільки мучать його, дають безглузді команди, котрі собака не в змозі зрозуміти, смікають за поводок, кричать на нього. Собака буває збитий с пантелику, переляканий і засмучений. Не треба мучити собаку задля свого задоволення. Якщо вам приємно чимось зайнятися з собакою, то це повинно приносити задоволення і йому.

Деякі люди утримують тварин, щоб продавати потомство: щенят, кошенят, птахів. Вони живуть за рахунок експлуатації тварин. Цим людям все одно, хто купує тварин, але ж серед покупців можуть виявитись жорстокі люди, у котрих тваринам може бути дуже погано; люди можуть купувати тварин для експериментів в науково-дослідницькій лабораторії. Там на тваринах ставлять болючі експерименти, а потім убивають.

Тому, якщо ви заводите кішку, собаку, намагайтесь, щоб у них не було потомства. Для цього тварині можна в певний час давати таблетки. Бо інакше перед вами дуже скоро може постати проблема – куди подіти новонароджених кошенят чи щенят, за якими ви не в змозі доглядати.

Тварин можуть красти. Якщо ви прив'яжете собаку біля входу в магазин і йдете робити покупки – це дуже небезпечно. Красивого собаку можуть викрасти, щоб перепродати іншому власнику, продати для експериментів.

Пам'ятайте, якщо ви придбали собаку, кішку чи іншу тварину як домашнього улюбленця – ви відповідальні за нього до кінця його життя. Живі тварини – це не іграшки, їх не можна викидати, коли вони набридли.

Заняття 25. Зоомагазини.

РОЗПОВІДЬ.

Чи гарне це місце – зоомагазини? Там продається багато диких птахів і звірів, котрих піймали, позбавили свободи, вони сидять і чекають вирішення своєї долі. Чи можна бути впевненим, що люди, котрі прийшли купити тварину, будуть знати, як правильно з нею обходитися, чи вони будуть добрими до неї? Чи діти не будуть мучити і дражнити тварину? Чи ця тварина не набридне дуже скоро цим людям і вони не викинуть її?

Коли ви платите гроші за пташку чи звірятко, купуючи їх в магазині, на базарі, ви підтримуєте торгівлю тваринами; заради цієї торгівлі ловлять звірів і птахів, частина їх помирає від поганих умов, від страху, і все це робиться тільки заради грошей, котрі ви та інші люди платите за тварин.

Зовсім інша справа, коли ви підбираєте на вулиці тварину в біді – нещасне кошеня, поранену пташку – ви рятуєте життя. Птахів та тварин в зоомагазинах часто утримують в тісних клітках, де вони заважають один одному. Особливо, це можна спостерігати на базарах. Клітки бувають брудні, тварини хворіють та помирають. Поганий власник магазину або точки на базарі не буде тратити гроші на лікування хворої тварини, для нього дешевше дати цій тварині померти. Якщо діти та дорослі перестануть купувати птахів та тварин в зоомагазинах, на базарах, їх перестануть ловити,

розводити, робити нещасними. Зате більше людей будуть підбирати бездомних тварин на вулиці і рятувати їх життя.

Ви теж можете допомогти тваринам, котрих продають в магазинах чи базарах. Придивіться до цих тварин, чи не тісно їм в клітці, чи клітка чиста, чи є вода та їжа у тварин; а як виглядає тварина – радісною, здоровою, акуратною – чи хутро її не брудне, обідране, крильця обтріпані, тварина сумна. Заявіть про це директору магазину, повідомте в товариство захисту тварин, в пресу, на телебачення.

БЕСІДА. (захист тварин)

- Чи слід допомагати тваринам, захищати їх, незалежно від того, рідкісна тварина, чи ні?
- Чи може кожна людина допомогти тварині?
- Яким тваринам слід допомагати: домашнім, диким?
- Що треба робити, аби ваш улюбленець – кішка, собака тощо, був щасливим? Перерахуйте чого вони потребують в першу чергу? Що їм потрібно, щоб вони не страждали від нудьги? Як захистити їх від небезпеки на вулиці?
- Як треба виховувати тварину: чи можна бити, залякувати її?
- Чи можна допомогти диким тваринам?
- Чи можна тримати диких і екзотичних тварин вдома?
- Чому цим тваринам погано, якщо їх тримати вдома, в клітці?
- Яка різниця між способом життя людини та дикої тварини?
- Чи можуть вижити на волі тварини, котрі довгий час утримувалися вдома, в клітці?
- Чи має людина право позбавляти тварин свободи, сім'ї?
- Що таке право?
- Які дії порушують наші права (лякати когось, не давати їсти, красти чужі речі тощо)?
- Які дії порушують права тварин? Чи є відмінність між правами людини та тварин?
- Чи є у тварин права? Чи можна їх ображати (дражнити, не годувати)?
- Чи можна захистити тварин від жорстоких людей? Як? Хто це може зробити? Куди можна звертатися?
- Як слід чинити, щоб не нашкодити диким тваринам?
- Чи можна сказати, що в зоомагазини приходять справжні любителі тварин? Чому? Про кого турбуються ці люди – про тварин чи про себе?
- Чи добре тваринам в магазині? Чому вони перебувають в магазині?

- На ринках часто продають екзотичних тварин, відлов котрих заборонений. Ви б стали купувати цих незаконно відловлених і незаконно привезених сюди звірів і птахів? Чому?
- Як ви можете допомогти тварині, якщо бачите, що з нею жорстоко поводяться?
- Чи карають людей, котрі жорстоко поводяться з тваринами? Чи є в Україні такі закони?

ПРИ.

1. Учні складають на дошці список місць перебування диких тварин: струмок, болото, гора, ліс і так далі. Потім складають списки тварин, котрі мають свої помешкання в перерахованих місцях. Потім перераховуються типи помешкання кожної тварини, а також вказується тип їжі кожної тварини, розмір помешкання, знаходження інших тварин в місці проживання цієї тварини. Учні відповідають на питання: чи може ця тварина жити в іншому місці. Потім учні обговорюють питання: чи мають тварини право на житло, на свій спосіб життя – свою їжу, сон, відпочинок? Учнів питають, що б вони відчули, коли, повернувшись додому з прогулянки чи зі школи, побачили свій дім зруйнованим?
2. Учні говорять, що зазвичай права тварин на землю не враховуються, людина може і вигнати тварин з їх домівок. Учніам пропонується скласти угоду з людиною від імені різних тварин, наприклад, право на землю, де тварини мають житло, обумовити, що їм необхідно для життя. Угода складатиметься для декількох тварин в письмовому вигляді.
3. Рольова гра: діалог двох їжачків: дикого і того, що живе в домі.
4. Рольова гра: діалог мами і дочки про пташку в клітці (на базарі чи в зоомагазині).
5. Скласти списки: що можна і що заборонено – правила поведінки собаки на вулиці.

Заняття 26. Тварини в зоопарку.

РОЗПОВІДЬ.

Кому це потрібно – щоб тварини сиділи в клітках в зоопарку? Тваринам? Ну, звісно, ні. Нікому не хочеться сидіти в тюрмі. Люди посадили в клітки тварин тому, що їм цікаво спостерігати за тваринами, відчувуючи свою перевагу над найгіршими з них. А що тварини про це думають? Про це люди часто зовсім не задумуються.

Чи тому люди збирають тварин в зоопарку, бо дуже люблять їх? Чи хвилюють цих людей зручності тварин? Ні, про це вони думають якнайменше.

Звісно, деякі зоопарки роблять для збереження тварин дуже багато, вони утримують і розмножують в неволі тих тварин, яких на землі залишилось дуже мало і існує загроза їх зникнення. Але таких зоопарків дуже мало. В основному в клітках утримують тварин, аби на них дивились глядачі. Подивіться, які сумні мешканці зоопарку. Їм нічим себе зайняти, ніде побігати. Особливо це стосується пересувних зоопарків. Тварини південних тропічних країн мерзнуть в помірному кліматі, а білі ведмеді з Північного Льодовитого океану задихаються від спеки.

Але головне, чого позбавлені тварини, чим дорожать більше за все – свободи. Хай в природі і холодно, а деколи і голодно, і небезпечно, але є сенс життя, є свобода, а це щастя. За що ми позбавляємо тварин щастя?

БЕСІДА.

- Кому потрібно, щоб тварини жили в клітках: людині чи тваринам?
- Чи мають право тварини жити на свободі?
- Чи порушує людина права тварин, саджаючи їх в клітки?
- Чого не вистачає тваринам в клітці: тигру, лисиці, орлу, білому ведмедю, мавпі – перерахуйте для кожної тварини? (Які потреби тварин залишаються незадоволеними?)
- Чи приносить вам задоволення споглядання тварин в клітках?

Заняття 27. Допомога тваринам.

РОЗПОВІДЬ.

При екологічних катастрофах, викликаних діями людини, при стихійних лихах – землетруси, повені тощо, в результаті війн може постраждати одразу велика кількість тварин, тварини гинуть при повенях, під завалами, при нафтовому забрудненні морів та океанів, під час обстрілів міст і сіл; в містах, зруйнованих війною можуть загинути тварини в зоопарках від голоду. Для того, аби допомогти великій кількості тварин одразу, потрібні великі кошти, спеціально підготовлені люди. Цю роботу – по врятуванню тварин, що гинуть при різних катастрофах, взяло на себе Всесвітнє товариство охорони тварин. Воно посилає загони людей в різні куточки світу і рятує від загибелі звірів і птахів.

Однією з таких акцій було врятування птахів в Червоному морі, куди була спущена нафта; надання допомоги тваринам в зоопарку в Бейруті, де тварин покинули помирати в клітках від спраги та голоду. Керує діями групи

рятівників один з директорів Всесвітнього товариства захисту тварин Джон Уолт. Він власноруч витягував з моря і відмивав обліплених нафтою птахів, розносив воду та їжу тваринам в покинутому зоопарку.

Заняття 28. Вбивати або дружити?

РОЗПОВІДЬ.

Іноді можна бачити на жінках руді або світлі хутряні шуби, зроблені із собачого хутра. Щоб зловити і вбити собаку, на неї ставлять капкан - у лісі чи в якому-небудь затишному місці. Ви знаєте, яка страшна річ капкан? Стулки капкана розбивають собаці лапу, ламають кістки; собака сидить день, два, відчуває муки й жах, потім приходить людина, але не рятує її, а вбиває. Ось що таке шуба з хутра. Те ж саме відбувається і з іншими тваринами, з хутра яких роблять шуби і шапки, - з лисицями, білками, вовками та іншими. Для кожної шуби треба вбити 10-40 тварин, а маленьких білочок - потрібно до 300 штук. Тварини не хочуть вмирати: вони, трапляється, відгризають собі лапу, намагаючись звільнитися, ламають зуби, кусаючи сталевий капкан. Ловити тварин капканом дуже жорстоко. Недарма в цивілізованих країнах використання капканів нещодавно було заборонено.

Дикі тварини дуже бояться людини. Хіба це дивно? Людина не шкодує нікого: ні старої і слабкої тварини, ні молодої і красивої, ні маленької, безпомічної. Тварини це знають і в паніці розбігаються, заледве почувши кроки людини в лісі.

Відомі рідкісні випадки, коли людина могла все-таки переконати диких тварин, що вона ніколи не причинить їм зла; знадобився не один рік, поки тварини стали вірити такій людині. Один з жителів Америки, нащадок індіанців на прізвисько Сіра Сова, написав книгу про своє життя в лісі наодинці з тваринами. Або відома вчена Джейн Гуддол, яка прожила 11 років поруч зі стадом великих мавп шимпанзе в Африці. Ніхто з мавп так жодного разу і не зачепив її, і вона відчувала себе в безпеці поряд з цими сильними тваринами.

БЕСІДА:

- Чому тварини бояться людини, як ніякої іншої лютої тварини?
- Як приємніше жити - вбиваючи або не вбиваючи тварин?
- Що потрібно зробити, щоб перестати вбивати тварин?

ПРИ:

Складаються списки речей, виготовлених з тварин і виготовлених без використання тварин. Списки порівнюються і робиться висновок про те, чи можна замінити всі тваринні продукти.

Література:

1. Борейко В.Е. Экологическая этика в школе. – Киев, 2004.
2. Дмитрієв Юрій. Ця дивовижна наука зоологія. – Київ: Веселка, 1981.
3. Леонов Л. О природе начистоту. – М.:Сов. Россия, 1974.
4. Молис С.А. Книга для чтения по зоологии. Пособие для учащихся. – М.: Просвещение, 1981.
5. Рябинин Б. О любви к живому. – М.: Просвещение, 1966.
6. URL <http://www.vita.org.ru>